

*Дејан Мировић**

Правни факултет Универзитет у Косовској Митровици

МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ КОНТИНУИТЕТ И ЗАКОН О СЛОБОДИ ВЈЕРОИСПОВИЈЕСТИ

Сажетак

Митрополија – црногорско приморска има осам векова дуг континуитет у оквиру Српске православне цркве. Свети Сава је основао Зетску Епископију 1219. године. Након пропасти српског царства последњи српски средњовековни православни владари из династије Црнојевића преносе седиште Зетске Епископије, односно Митрополије, на Цетиње где 1484. године подижу и манастир. Све до 1766. године и укидања Пећке патријаршије од стране султана Мустафе III цетињски митрополити или владике се хиротонишу у Пећкој патријаршији. Након 1776. године па све до почетка XX века, Митрополија остаје једини део српске Пећке патријаршије који није признао власт Цариградске патријаршије. Најјаснији доказ за то је титула егзарха Пећког трона коју носе цетињски митрополити још од 1750. године. Након 1922. године и добијања томоса од Цариградске патријаршије, обнавља се јединствена Пећка патријаршија са Митрополијом као саставним делом. Са друге стране, модерна држава Црна Гора нема међународноправни континуитет са средњовековном Зетом Црнојевића нити са државом која је 1484. године подигла садашње седиште Митрополије црногорско-приморске - Цетињски манастир. Правна теорија нам, дакле, показује да не постоји међународноправни континуитет између средњовековне државе Црнојевића и модерне Црне Горе. Након

* dejan.mirovic@pr.ac.rs

пада Зете 1496. године не постоји независни и међународно признати субјект на територији данашње Црне Горе, све до 1878. године и Берлинског конгреса. Зато су нетачне тврдње актуелног црногорског руководства којима се покушава оправдати доношење нелегалног и нелегитимног Закона о слободи вјероисповијести из 2019. године, према којима, наводно, постоји 1.000 година непрекидног континуитета државности. На основу таквих конструкција се тврди да, наводно, постоји аутокефална ЦПЦ још од времена Црнојевића. Чланови 62 и 63 Закона о слободи вјероисповијести су донети управо у том контексту. Сврха ових чланова је да се на основу конструкције о наведеном државном континуитету на нелегитиман и нелегалан начин преузме имовина СПЦ у Црној Гори.

Кључне речи: Закон о слободи вјероисповијести, Црна Гора, Митрополија црногорско-приморска, међународно јавно право, међународноправни континуитет.

800 ГОДИНА КОНТИНУИТЕТА МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО ПРИМОРСКЕ У ОКВИРУ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Митрополија црногорско-приморска има неспоран континуитет у оквиру Српске православне цркве (СПЦ) од 800 година. Након добијања аутокефалности 1219, Свети Сава је основао Зетску Епископију на територији данашње Црне Горе, на Превлаци у Боки которској, близу данашњег Тивта. Протојереј ставрофор Велибор Џомић пише: „Устројство Православне Цркве на том простору након раскола 1054. године се неспорно везује за Светог Саву и оснивање Зетске Епископије одмах након добијања томоса о аутокефалности Српске Цркве 1219. године од стране Цариградског Патријарха у Никеји. Та светосавска епископија је у вријеме цара Душана уздигнута у ранг митрополије, а кроз своју историју је увијек канонски припадала Архиепископији Жичкој, потом Архиепископији Пећкој и Пећкој патријаршији. Услед

различитих околности више је пута мијењала своје седиште“ (Џомић 2013, 55). Руски научник Павел Аполонович Ровински који је у XIX и почетком XX века провео скоро 30 година у Црној Гори (проучавајући њену историју, географију, културу и антропологију) пише у свом вишетомном делу о Црној Гори: „Савремена црногорска митрополија као што смо видјели из историјског дјела наше књиге потиче од оне епископије коју је св. Сава Српски основао.“ (Ровински 1994, 124-126). Затим Ровински истиче да је 1346. године за време владавине цара Душана: „Зетска епископија произведена заједно са другима у архиепископију и митрополију, а Пећка ахриепископија је проглашена патријаршијом за све српске земље“. После распада српског царства седиште митрополије, наводи Ровински, се више пута премешта из околине Скадарског језера (Пречиста Крајинска манастир, на граници данашњих општина Бар и Улцињ и манастир Враћина на острву на Скадарском језеру) све до Цетиња где претпоследњи средњовековни српски владар Иван Црнојевић, подиже манастир 1484. године.

После другог пада Зете 1496. и одласка са историјске сцене Црнојевића, на простору данашње Црне Горе вековима постоје стране државе, углавном: Османска империја, Млетачка република и Аустрија. У том контексту, истиче Ровински, црногорски митрополити или владике се бирају од стране народа али их „хиротонише српски патријарх у Пећи“. Изузетак је био први владика из династије Петровић - Данило, кога је хиротонисао српски патријарх Арсеније који је избегао у Сечуј. Данилове наследнике Саву и Василија поново хиротонише српски патријарх у Пећи. Владика Василије Петровић 1750. године добија и титулу егзарха или чувара Пећког трона (Тада је већ било јасно да Porta размишља о укидању Пећке патријашије).

Године 1766. бератом султана Мустафе III се укида Пећка патријаршија и потчињавају се њене епископије Цариградској патријаршији. За патријарха се бира Грк Калиник, а српски патријарх Василије Бркић након заточеништва на Кипру бежи у данашњу Црну Гору на територију која је била под контролом православно-српског племена Кучи у околини данашње Подгорице.

Митрополија на Цетињу одбија да се повинује овом берату султана Мустафе III. Владика Сава Петровић се у својству егзарха Пећког трона (овлашћен од других српских епископа) обраћа руској царици Катарини II и Руском св. Синоду, као и митрополиту московском Платону 1776. године. У том контексту Ровински закључује (почетком XX века) да је једино „црногорска митрополија по својој првобитној основи од Српске Светосавске патријаршије, другим речима од 1766. године до наших дана у канонском смислу она једина представља Пећку патријаршију“ (Ровински остаје код таквог закључка иако се црногорски митрополити у међувремену хиротонишу у Сремским Карловцима или у Русији).

До сличног закључка долази и српски историчар из друге половине XX века - Љубомир Дурковић Јакшић. Он наводи 1991. године, да на гробу владике Василија Петровића у лаври Александра-Невског у Петровграду пише да је црногорски владика истовремено и егзарх Пећког трона. (Дурковић Јакшић 2020, 31-92). Љубомир Дурковић Јакшић истиче и да је цетињски митрополит Митрофан Бан 1919. године изабран за председника Средишњег архијерејског сабора уједињене Српске православне цркве који је припремио обнављање Пећке патријаршије 1920. године и добијање томоса од Цариградске патријаршије 1922. године.

Дакле, Митрополија црногорско-приморска има континуитет од 800 година. Основана је од стране Светог Саве, Црнојевићи су је изместили на Цетиње склањајући се од турске најезде. Након укидања Пећке патријаршије 1766. године она не признаје власт фанариота и Цариградске патријаршије. Цетињски митрополити преузимају титулу егзарха Пећког трона и такво стање траје све до 1922. године када Цариградска патријаршија издаје томос у којем признаје обнављање Пећке патријаршије. Ови подаци нам говоре да Митрополија црногорско-приморска има 800 година дуг и неспоран континуитет у оквиру СПЦ.

ДА ЛИ У КОНТЕКСТУ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА ПОСТОЈИ КОНТИНУИТЕТ ИЗМЕЂУ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЗЕМЕ ЦРНОЈЕВИЋА И ЦРНЕ ГОРЕ ПРИЗНАТЕ НА БЕРЛИНСКОМ КОНГРЕСУ 1878. ГОДИНЕ

Према модерној правној теорији међународноправни континуитет државе је „непрекидно деловање државе као независног субјекта у међународним односима“. (МЈП 2012, 243). Промена државне територија или умањење (ређе проширење) не утичу на овај правни принцип ако се задржи „територијални нуклеус“ државе. Група америчких правника и званичника међу којима су били правни саветник Стејт департмента Е. Вилијамсон и Медлин Олбрајт (тада амбасадор САД у УН) 1992. године износи званично америчко виђење „територијалног нуклеуса државе“. Он мора да има шест делова: 1. Значајни део територије који садржи и историјско језгро; 2. Већину становништва државе; 3. Природне изворе; 4. Оружане снаге; 5. Седиште владе; 6. Назив бивше државе. (Henkin et al 2001, 17-18). У правној теорији се поводом међународно правног континуитета државе наводи и следеће: „Поједини теоретичари акценат стављају на нуклеус територије која мора бити задржана, други на историјска места, а већина се задовољава формулацијом да је држава задржала ‘значајан’ део територије. Велика Британија је нпр. изгубила од 1920. године наовамо огроман део своје територије, али њен континуитет и идентитет није довођен у питање. Иста је ситуација са Турском која је после пораза Отоманске империје 1918. године сматрана истом државом. Ни промена имена државе не утиче на њен идентитет и континуитет. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца променила је 1928. године име у Краљевина Југославија без икаквих последица у погледу њеног статуса“. Велики српски правник Слободан Јовановић сматра да треба да постоји и једна врста „вођства“ када се ради о историјском језгру у савезној држави. Он наводи пример Русије и СССР. (Јовановић 1936, 131). У правној теорији се сматра да обнављање историјске државе није исто што и међународноправни континуитет. Зато држава Немањина нема међународноправни континуитет са Карађорђевој Србијом, Пољска пре поделе у XVIII веку са

оном успостављеном 1918. године. (Ђорђевић 1967, 21). Ову правну чињеницу у случају Пољске није променило чак ни присуство пољских амбасадора у Цариграду после задње поделе у XVIII веку нити чињеница да Турска и Персија нису признавале поделу Пољске. Једном када држава нестане престаје и њен субјективитет у међународном праву. Нема „правног васкрсавања“ у међународном праву чак иако се ради о територији и становништву истих етничких особина (Овај правни институт не треба мешати са окупацијом коју не признаје међународна заједница и коју по правилу прати постојање владе у егзилу).

Правни континуитет државе треба разликовати и од преображаја или престанка државе. Познати француски правник Луј ле Фира је након Првог светског рата написао: „Каткад ће то бити спајање више држава у једну: ово се десило с Италијом, када је краљевина Пијемонт ујединила у једну државу различите државе полуострва: уместо више разних држава постаје тада једна држава створена нестајањем осталих; понекад је то последица анексије целе земље, на пример анексије Тексаса 1843. године, од стране Сједињених Држава. Тексас је уосталом, био само члан савезне државе Мексика, али без обзира на ово, то је заиста био случај потпуне анексије, за оне који виде државу у члановима савезне државе, био је то потпуни нестанак државе. Исти случај се догодио са ХанOVEROM и са другим немачким државама које је Пруска потпуно анектирала 1866. године после своје победе над Аустријом“. (Ле Фир 2010, 288-289). Коначно, међународноправни континуитет треба разликовати и од сукцесије која је упоређивана са смрћу појединца из приватног права и преносом његове заоставштине на наследнике. (Аврамов 2012, 124). На пример, у Мишљењу бр 8 Бандитерове комисије констатовано је да СФРЈ више не постоји.

Са друге стране, актуелне власти у Подгорици тврде да модерна држава Црна Гора наводно има 1.000 годишњу државност и повезују је са државом Црнојевића када оправдавају доношење Закона о слободи вјероисповијести. Посебно се тај наводни државни континуитет помиње у вези са члановима 62-63 Закона о слободи вјероисповијести који у суштини предвиђају одузимање имовине канонске СПЦ на

територији данашње Црне Горе. У овој вербалној (правно-теолошко-историјској) акробатици и конструкцијама предњачи председник државе Ђукановић (који је по занимању економиста и колико је познато никада се није бавио историјом, правом или теологијом). На пример 20. маја 2020. године на Цетињу председник Црне Горе је помињао 1.000 година државности када је говорио о Закону о слободи вјероисповијести. У јулу 2019. године је, коментаришући писмо Цариградског патријарха Вартоломеја у којем он децидирано наводи да никада није постојала аутокефална ЦПЦ, Ђукановић „открио“ да је она наводно постојала и да је формирао Иван Црнојевић.¹

Међутим, из претходно наведених правних дефиниција произилази супротно. Да би постојало „1.000 година државности“ мора да постоји и непрекинути међународноправни континуитет државе. То је једино релевантно у међународном јавном праву. Односно, требало би да постоји непрекидни међународноправни континуитет између државе Црнојевића и модерне државе Црне Горе која је призната на Берлинском конгресу 1878. године. Када применимо претходно наведене критеријуме, укључујући и званична тумачења Стејт департмента о територијалном нуклеусу, на средњовековну државу Црнојевића и модерну Црну Гору долазимо до закључка да не постоји ниједан услов за тврдње о континуитету. Само је један услов делимично испуњен. То је постојање историјског језгра које се везује за град Цетиње. Али, са друге стране, нема „непрекидног деловања државе као независног субјекта у међународним односима“ од 1496. до 1878. године. Након пада Зете 1496. на територији данашње Црне Горе настаје прекид државности од скоро 4 века све до 1878. године и Берлинског конгреса.

Тачније, уопште не постоји *de iure* независни међународни субјекат на простору данашње Црне Горе од 1496. до 1878. Он можда постоји *de facto* након битака на Мартинићима и Крусима 1796. године или на Граховцу 1858. године, али чак и у том случају, постоји прекид државности од неколико векова у односу на 1496. годину. У том контексту се не може говорити ни о испуњену осталих услова за међународноправни

¹ <https://www.danas.rs/svet/djukanovic-najbolje-resenje-formiranje-pravoslavne-crkve-crne-gore/> посећено 21. маја 2020.

континуитет (армија, природна богатства, територија, назив државе, седиште владе и остало).

ЗАКОН О СЛОБОДИ ВЈЕРОИСПОВИЈЕСТИ И МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ КОНТИНУИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ

У децембру 2019. године Народна скупштина Републике Црне Горе је усвојила Закон о слободи вјероисповијести. Међутим, тај Закон није легитиман ни легалан. Донет је у нелегалном поступку јер у јавној расправи није учествовала највећа верска заједница у држави - СПЦ. Гласање је пратило избацивање највеће опозиционе посланичке групе из Народне скупштине (уз примену насиља од стране полиције). Закон о слободи вјероисповијести је и нелегитиман јер је изазвао масовне вишемесечне литије већинског православног народа (Срба и Црногораца) у градовима Црне Горе. Закон о слободи вјероисповијести је и у супротности са институтом савесне државине. СПЦ у Црној Гори има савесну државину над црквеним објектима од најмање 100 година. Са друге стране, чак је и у време комунизма признаван институт савесне државине. (Гамс 1949, 48).

Посебно су спорне одредбе чланова 62 и 63 Закона о слободи вјероисповијести. У њима се, поред осталог, наводи наводи: „Вјерски објекти и земљиште које користе вјерске заједнице на територији Црне Горе који су изграђени, односно прибављени из јавних прихода државе или су били у државној својини до 1. децембра 1918 године, и за које не постоје докази о праву својине вјерских заједница, као културна баштина Црне Горе, државна су својина. Вјерски објекти који су изграђени на територији Црне Горе заједничким улагањима грађана до 1 децембра 1918. године, а за које не постоје докази о праву својине, као културна баштина Црне Горе, државна су својина“.

Како ће законодавац доказати јавне приходе државе која није постојала од 1496-1878? На територији данашње државе Црне Горе је саграђено 36 манастира и цркава у време власти државе Немањића, у време Дукље/ Зете Црнојевића 14, и Османске империје 4. У оквиру тог броја спадају и

најпознатији манастири на територији данашње Црне Горе, манастир Морача, манастир Ђурђеви Ступови, Цетињски манастир и манастир Острог. Ако се одредбе из чланова 62 и 63 Закона о слободи вјероисповијести примене на њих, долази се до следећег апсурдног закључка. У контексту непостојања међународноправног континуитета између српских средњовековних држава и Османске империје на територији данашње Црне Горе са једне стране, и модерне Црне Горе признате на Берлинском конгресу са друге стране, модерна Турска која има континуитет са Османском империјом има више права када се ради о верским објектима на територији Црне Горе од актуелних власти у Подгорици.

Дакле, Закон о слободи вјероисповијести, посебно чланови 62 и 63, је неприменљив са аспекта међународног права јер Црна Гора као држава није постојала пре 1878. године. Преко 40 цркава и манастира је саграђено пре 1878. укључујући и 4 најважнија манастира (Морача, Ђурђеви ступови, Острог и Цетињски манастир). Односно, јавни приходи црногорске државе који су најважнији критеријум из чланова 62-63, нису постојали пре 1878. Штавише, нису постојали у смислу међународног права ни грађани државе Црне Горе пре 1878. године, сходно томе ни њихова заједничка улагања у манастире пре 1878. Тако, на пример, братанац и унук Стефана Немање као ктитори Ђурђевих Ступова и Мораче из XIII века сигурно нису били грађани Црне Горе јер она тада није постојала. (Мировић 2019, 334). Дакле, чланови 62-63 су неприменљиви са аспекта међународног јавног права и представљају пример за *contradictio in adjecto*.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Руски научник Ровински пише о задњим данима државе Црнојевића: „С одласком из Црне Горе последњег владара из династије Црнојевића – Ђурђа прекида се свака веза Црне Горе с осталом Европом и наступа најглувље вријеме, најтамнији период у животу црногорског народа, о којему не знамо заправо ништа“. (Ровински 1994, 323). Наиме, Зета 1496. године губи самосталност, а 1513. године постаје само један од санцака Османске империје. У контексту међународног права се

може тврдити да је Османска империја анектирала државу Црнојевића и да је она престала да постоји као независни међународни субјект 1496. године. Тако су Црнојевићи и њихова држава заувек нестали са историјске и правне сцене. Скоро 4 века касније на Берлинском конгресу 1878. године је призната држава Црна Гора. Ипак, она нема никакав међународноправни континуитет са Зетом Црнојевића. Не постоји 6 елемената „територијалног нуклеуса“ нити непрекидно трајање Зете Црнојевића и модерне Црне Горе у својству међународног субјекта. У том контексту су чланови 62-63 Закона о слободи вјероисповијести неприменљиви на манастире и цркве који су пре 1878. године изграђени у Црној Гори. Ради се о преко 40 манастира и цркава укључујући и 4 најважнија сакрална објекта на територији данашње Црне Горе: манастир Морача, Турђеви Ступови, Острог и Цетињски манастир. Законодавац не може да примени са аспекта међународног права критеријуме који се траже у члановима 62-63 јер не постоје јавни приходи државе и грађани Црне Горе пре 1878. године. Дакле, Закон о слободи вјероисповијести није само нелегалан и незаконит у контексту унутрашњег права, он је у супротности и са међународним јавним правом. Једини континуитет који постоји на територији данашње Црне Горе је онај канонски. Митрополија црногорско-приморска има 800 година непрекидног континуитета у оквиру СПЦ. Политичке фразе и вербална акробатика руководства у Подгорици не могу да сакрију ове правне чињенице. Нема политички мотивисаног „васкрсења“ државе након скоро 4 века од њеног нестанка.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамов С., Крећа М., *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2012.

Bühler K. G., *State succession and membership in international organizations: legal theories versus political pragmatism*, Kluwer Law International, Hague, 2001.

Гамс А., *Стварно право*, Научна књига, Београд, 1949.

Дурковић Јакшић Љ., *Чије су светиње у Црној Гори: Митрополија црногорска никада није била аутокефална*, *Satena mundi*, Београд, 2020.

Јовановић С., *Поратна држава*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1936.

Крећа М., *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2012.

Ле Фир Л., *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2010.

Мирковић Д., „Да ли СПЦ има право да изнесе свој став о Косову и Метохији у контексту Устава Републике Србије и Резолуције 1244?“, *Државно–црквено право кроз векове: зборник радова са међународне научне конференције*, уредник Владимир Чоловић, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска, Београд/Цетиње, 2019.

Ровински А. П., *Црна Гора у прошлости и садашњости, том I*, Издавачки центар Цетиње, Цетиње, 1994.

Ровински А. П., *Црна Гора у прошлости и садашњости, том IV*, Издавачки центар Цетиње, Цетиње, 1994.

Ђођевић С., *О континуитету држава са посебним освртом на међународноправни континуитет Краљевине Југославије и ФНРЈ*, Научна књига, Београд, 1967.

Henkin L, Albright M, Hamilton L, Rhineland J, Williamson, Crawford J., „State Succession and Relations with Federal States“, *Proceedings of the Annual Meeting, American Society of International Law*, Cambridge University Press, Vol. 86, APRIL 1-4, Washington, 1992.

Џомић В., *Црква и држава у Црној Гори*, Светигора, Октоих, Цетиње, 2013.

<https://www.danas.rs/svet/djukanovic-najbolje-resenje-formiranje-pravoslavne-crkve-crne-gore/> посећено 21. маја 2020.

Dejan Mirovic

INTERNATIONAL LEGAL CONTINUITY AND THE LAW ON FREEDOM OF RELIGION

Resume

Metropolitanate of Montenegro and the Littoral has eight centuries of continuity within the Serbian Orthodox Church. Saint Sava founded the Eparchy of Zeta in 1219. Following the collapse of the Serbian Empire, the last medieval Serbian Orthodox rulers from the Crnojević dynasty, after 1346, relocated the seat of Zeta Eparchy, or Metropolitanate, to Cetinje, where, in 1484, they also built a monastery. Up until 1766 and the abolition of the Peć Patriarchate by Sultan Mustafa III, metropolitans or bishops of Cetinje were consecrated in the Patriarchate of Peć. After 1776 and up to the beginning of the twentieth century, the Metropolitanate remained the only part of the Serbian Patriarchate of Peć not recognizing the authority of the Patriarchate of Constantinople. The clearest evidence of this is the title of the Exarch of the Throne of Peć held by the Metropolitans of Cetinje ever since 1750. After 1922, when a tomos was granted by the Patriarchate of Constantinople, the Patriarchate of Peć as a whole was restored with the Metropolitanate as its integral part. On the other hand, the modern state of Montenegro does not have international legal continuity with the medieval Zeta of the Crnojević dynasty or with the state which, in 1484, built Cetinje Monastery as the present-day seat of the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral. Legal theory shows us that there is no international legal continuity between the medieval state of the Crnojević dynasty and modern Montenegro. After the fall of Zeta in 1496, there was no independent and internationally recognized entity in the territory of present-day Montenegro up until 1878 as the year of the Congress of Berlin. Hence the incorrectness of the claims by means of which the current Montenegrin leadership is trying to justify the enactment of the illegal and illegitimate 2019 Law on Freedom of Religion, according to which there have allegedly been a thousand years of uninterrupted continuity of statehood. Based on such inventions,

it is argued that there has allegedly been an autocephalous Montenegrin Orthodox Church ever since the time of the Crnojević dynasty. Articles 62 and 63 of the Law on Freedom of Religion have been passed precisely in that context. The purpose of these articles is to allow for an illegitimate and illegal seizure of Serbian Orthodox Church property in Montenegro based on the invention of alleged statehood continuity.

Keywords: Law on Freedom of Religion, Montenegro, Metropolitanate of Montenegro and the Littoral, public international law, international legal continuity.

* Овај рад је примљен 10. августа 2020. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. септембра 2020. године.